

В статье анализируется научная и общественно-политическая деятельность академика НАН Украины П. Т. Тронька.
Ключевые слова: краеведение, «Реабилитированные историей», историко-культурное наследие, казаки.

The article is dedicated to scientific, social and political activity of academician of National Academy of Science of Ukraine P. Tronko.

Key words: local history, «Rehabilitate by history», historical and cultural heritage, the Cossacks.

*Олександр Реєнт**

Слово про академіка НАН України П. Т. Тронька (до 95-річчя від дня народження)

У статті йдеться про життєвий шлях та основні етапи наукової діяльності академіка НАН України П. Т. Тронька.

Ключові слова: краєзнавство, Петро Тронько, комсомол, «Реабілітовані історією».

Сьогодні багато говориться про Україну в європейському і світовому контексті. Авторитет останньої як сучасної держави залежить не лише від ефективності політики, зміцнення економіки, а й від уважного та дбайливого ставлення до її багатого історико-культурної спадщини. Приємно, що із здобуттям Україною незалежності значно посилився інтерес усіх верств суспільства до першовитоків і джерел своєї історії. В розбудові держави найголовнішими завданнями сьогодні є формування національної свідомості українського народу, його культурно-духовний розвиток. Справжніх патріотів й активних громадян своєї країни можна виростити, лише прищеплюючи любов до рідної землі, до вікових традицій народу, до минувшини, зокрема розвиваючи інтерес до історії рідного краю. В руках сучасних істориків і краєзнавців — благо-

* *Реєнт О.П.* — член-кореспондент Національної академії наук України, заступник директора Інституту історії України НАНУ.

родна та відповідальна, важлива для майбутньої України справа відродження історичної пам'яті, збереження зв'язку часів. Поки є небайдужі люди, не перерветься нитка духовності, що єднає минуле, сучасне й майбутнє. Тож і цікаві всім життєві долі ентузіастів-подвижників, яке бачили своє покликання у збереженні історико-культурної спадщини, в творенні специфічної аури духовності та самопізнання. Одним із тих, хто присвятив своє життя самовідданій праці на ниві історії й краєзнавства, став борцем проти ерозії історичної, політичної, національної є П. Т. Тронько.

Трударі з діда-прадіда, батьки Петра Тимофійовича заклали у нього шанобливе ставлення до землі, традицій і звичаїв українських хліборобів, чеснот, які формував сільський устрій життя.

Народився майбутній учений 12 липня 1915 р. в родині Тимофія Федоровича та Явдохи Олексіївни Троньків у с. Заброди Богодухівського повіту на Харківщині. У важкі для багатьох 1920-ті рр. від тифу помер батько й турботи про родину лягли на матір і старшого сина, який навчався в школі, потім — у технікумі, а влітку випасав громадську худобу, працював на сезонних сільськогосподарських роботах. Наприкінці 1932 р. він став робітником шахти у Дзержинську, в Донбасі, вступив у профспілку гірників.

Однак незгасаючий потяг до знань брав своє. Після закінчення курсів П. Тронько вчителював у 1933–1934 рр., викладаючи суспільствознавство та українську літературу в неповній середній школі с. Кленового. Потім він працював помічником директора механізаторських кадрів з виховної роботи у с. Кленове Богодухівського району з липня 1934 р. до травня 1935 р. Останнього місяця став помічником директора Лебединської школи сільськогосподарського учнівства з виховної роботи (Харківська обл., нині — Сумська).

З вересня 1936 р. до липня 1937 р. Петро Тимофійович — курсант Єйської військової школи морських пілотів у Краснодарському краї. А до грудня 1937 р. — заступник директора й директор Лебединського дитячого будинку.

За цими досить скупими рядками записів трудової діяльності — нелегкі роки, бо ж і змужніння, й перший досвід самостійного життя, пошук власного місця у ньому не даються людині легко. Молодий, енергійний, ініціативний, П. Т. Тронько знайшов гідне застосування своїх сил в активній громадській роботі. Ще в с. Кле-

новому він обирався депутатом сільради, делегатом районного з'їзду рад Богодухівщини, секретарем сільської та заводської (місцевого спиртового заводу) комсомольських організацій. Петро Тимофійович брав участь у ліквідації неписьменності, а голодного 1933-го піклувався про односельців, особливо ж учнів, багатьох спас від голодної смерті. Чуйний до людської біди, завжди сумлінний і працьовитий, П. Т. Тронько був висунутий на роботу в апарат Лебединського районного комітету комсомолу, де зайняв посаду завідуючого відділом, а згодом — першого секретаря. В 1937 р. став кандидатом у члени партії, а через півтора року — членом ВКП (б). На початку 1939 р. комсомольці обрали його секретарем Сумського обкому ЛКСМУ. В той час Спілка жила складним та напруженим життям. Посилена увага до військово-патріотичного виховання юнаків і дівчат, масова участь комсомольців у трудових починаннях, організація змагання молодіжних виробничих колективів вимагали максимального напруження сил, щоденної самовідданої праці. Виступаючи перед делегатами III з'їзду Всеукраїнської спілки краєзнавців, що проходив 29–30 жовтня 2003 р. в Києві, Петро Тимофійович із сумом констатував:

«На жаль, у наш час відсутня організація, яка б системно займалася питанням виховання молоді».

У вересні 1939 р. П. Т. Тронько в числі перших відбув у тривале відрядження в західні області, що поверталися в лоно УРСР, взяв участь у роботі Народних Зборів Західної України як депутат від Назавизівського округу (Надвірнянський повіт Станіславського воєводства), які прийняли Декларацію про возз'єднання з УРСР.

В жовтні 1939 р. П. Т. Тронько був затверджений ЦК комсомолу уповноваженим по роботі серед молоді західних областей України, а через два місяці — першим секретарем Станіславського обкому ЛКСМУ. Також він був обраний до складу ЦК республіканської спілки молоді, коли представляв як делегат XII з'їзду ЛКСМУ комсомол Станіславщини (1940 р.).

Петро Тимофійович згадує:

«В ті роки комсомолом області та його керівними органами здійснювалася багатопланова робота з ліквідації важких наслідків соціально-економічного і національного гноблення, залишених у спадщину панською Польщею на захід-

ноукраїнських землях — безробіття, неписьменності й малописьменності серед молоді, антисанітарії та епідемій у містечках і селах. Предметом особливої турботи комсомолу стала організація культурно-освітньої роботи, зокрема на селі, створення українських шкіл та навчальних закладів, піднесення національної мови й культури. Значна увага приділялася висуванню комсомольців і неспілкової молоді на керівні посади в державні органи, громадські об'єднання, виробництво».

З майже 7 тис. висуваних на цю роботу 1122 були люди віком до 25 років. Ще більший відсоток вони становили серед 9,7 тис. осіб, які стали активістами та керівниками кооперативних організацій, господарських установ, професійних спілок.

Комсомол залучав до активного громадського життя десятки тисяч юнаків і дівчат, допомагав здобути освіту тим, для кого у міжвоєнній Польщі це залишалося нездійсненою мрією, організовував культурне дозвілля, створював можливості для заняття фізкультурою й спортом. 1940 р. П. Т. Тронько долучився до створення Станіславського вчительського інституту, школи гуцульського мистецтва в Косові, інших фахових навчальних закладів. Як депутат обласної ради від Коломийського сільського виборчого округу він займався вирішенням широкого кола проблем, яких було так багато у той час в області. До початку війни очолювана ним обласна комсомольська організація зросла до 10 тис. чол. І донині Петро Тимофійович, який вкладав у цю справу всі сили й душу, вважає роботу серед молоді Станіславщини кращим періодом свого життя.

А потім була Велика Вітчизняна... Навіть чверть століття не минуло з часу закінчення I світової війни, як страшне, приголомшуюче лихо знов увірвалося в життя багатостраждального українського народу. Проте цього разу йшлося про життя чи смерть цілої нації, яку нацисти прагнули перетворити на «унтерменшів» — нижчу расу слуг та підневільних безправних рабів. Тут і стала в пригоді військова спеціальність П. Т. Тронька. З перших днів війни він був у діючій армії. В складі військ Південно-Західного, Сталінградського, Південного й 4-го Українського фронтів Петро Тимофійович пройшов важкими дорогами війни, брав участь в обороні Києва, Харкова та Сталінграда, визволенні Ростова-на-Дону, Донбасу, двічі був контужений.

Не любить він розповідати про власну участь у боях. Тамує й гіркоту втрат побратимів, і біль спогадів про рідну землю, яка ще ніколи до того не була такою спустошеною та змученою. Про героїзм і ратну звитягу доблесного воїна промовляють бойові нагороди, що прикрашають кітель майора авіації у відставці: ордени Червоної Зірки, Вітчизняної війни I ступеня, Б. Хмельницького II та III ступеня, медалі «За бойові заслуги», «За оборону Києва», «За оборону Сталінграда», «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр.», «За визволення Києва», «Партизану Великої Вітчизняної війни» I ступеня, медалі: «Тридцять років Словацького народного повстання», маршала Г. К. Жукова й ін.

Паралельно з визволенням України від окупантів постало завдання якнайшвидше відбудувати промисловість і сільське господарство республіки, які мали велике значення для зміцнення обороноздатності держави. Фронт, що неухильно просувався на Захід, необхідно було постійно забезпечувати зброєю, технікою, боєприпасами, продуктами харчування. У жовтні 1943 р., за рішенням політичного керівництва країни, П. Т. Тронько в числі інших працівників, що мали довоєнний досвід роботи у державних, партійних, комсомольських органах, був відкликаний з діючої армії й затверджений першим секретарем київських обласного і міського комітетів ЛКСМУ.

Тим часом йшли жорстокі бої за Київ. Німецькі війська, що вже готувалися до свого відступу, планомірно руйнували місто. Петро Тимофійович написав листівку, в якій закликав молодь робити все можливе, щоб перешкодити окупантам доценту зруйнувати столицю. Надрукована 5-тисячним тиражем, вона була розкидана над Києвом льотчиком Мішустіним, який пізніше став Героєм Радянського Союзу.

До напівзруйнованого, але нескореного Києва П. Т. Тронько вступив вранці 6 листопада 1943 р. разом з маршалом Г. К. Жуковим, М. С. Хрущовим, О. П. Довженком, М. П. Бажаном, Ю. І. Яновським, В. С. Костенком. О 10-й годині побував на Хрещатику, а згодом — біля пам'ятника Кобзареві. Можливо, саме тоді в Петра Тимофійовича почала формуватися думка, що стала провідною на всі наступні роки: зробити так, аби «мати міст руських» не лише піднялася з попелу, а й стала кращою, ніж була до того. А тим часом красень-Київ лежав у руїнах. З 850 тис. мешканців у

1939 р. в місті на час звільнення залишалося тільки 330 тис. Люди жили під психологічним пресом недавніх подій Бабиного Яру, масового вивезення на роботу до рейху, інших жахливих виявів окупаційного режиму. Зруйновані будівлі, комунікації, водопровід, електромережа, антисанітарія, виснаження людей від голоду і холоду вимагали від керівництва республіки невідкладних та дійових заходів. П. Т. Тронько з головою поринув у поточні справи, які вимагали не лише вміння розбиратися в різноманітних проблемах, а й чуйності, уваги і співчуття до мешканців міста, що за більш як два роки війни зазнали безмежних страждань, втратили своїх рідних та близьких, майно й житло.

5 грудня 1943 р. у Театрі опери і балету ім. Т. Г. Шевченка відбувся перший молодіжний мітинг, на якому пролунав заклик до юнаків і дівчат столиці та Київської області взяти шефство над відбудовою Хрещатика. На початку 1944 р., з ініціативи обкому ЛКСМУ, на відбудову міста прибули 10 тис. чол. молоді (в основному дівчат) із сільської місцевості Київщини. Всі працівники обкому, міськкому, райкомів комсомолу разом з громадянами столиці щотижня у позаробочий час по 4–6 годин працювали на відбудовних роботах. Пліч-о-пліч трудилися школярі й студенти, робітники та вчителі, колгоспники і службовці. Поруч з Петром Тимофійовичем розчищав головну вулицю столиці зокрема поет-академік П. Г. Тичина. Як спомин від тієї зустрічі залишився його вірш «О мій дружику, о мій братику, попрацюємо на Хрещатику».

Комсомольці стали також першими й найактивнішими помічниками військових медиків: вони доглядали поранених і хворих червоноармійців, влаштовували концерти для останніх, читання газет та книжок, писали під диктовку бійців листи їх рідним. Словом, робили все, аби полегшити страждання тих, хто не шкодував свого здоров'я в боях з ворогом. Під керівництвом київських обкому й міськкому ЛКСМУ розгорнулася кампанія допомоги вдовам і родинам полеглих воїнів Червоної армії. Особливої турботи потребували діти-сироти, з якими війна обійшлася найбільш жорстоко. Організація дитбудинків вимагала самовідданої праці, повної віддачі сил, щоб сироти були не лише одягнені, взуті, нагодовані, мали дах над головою, а і могли навчатися, здобувати спеціальність. Тих, хто замінив їм у ті важкі воєнні й повоєнні часи

батьків та порадників, колишні мешканці дитячих будинків з вдячністю згадують і досі.

Досвід київського комсомолу став прикладом для наслідування. На прохання редакції газети «Комсомольська правда» П. Т. Тронько підготував статтю «Рік напруженої праці», що була опублікована в кінці 1944 р. Згодом, вже працюючи заступником Голови Ради Міністрів УРСР, Петро Тимофійович ініціював прийняття рішення про нагородження столичного комсомолу орденом Бойового Червоного Прапора. Він входив також до складу комісії по підготовці 30-річчя Перемоги у Великій Вітчизняній війні.

«Звичайно, було б несправедливо, — зауважує П. Т. Тронько, — й проти правди говорити, що вся історія ХХ століття була позначена суспільними катаклізмами та виставляти її лише у чорних фарбах. За радянський період попри всі негаразди і труднощі роботящими руками нашого народу був створений потужний промисловий та сільськогосподарський потенціал, значно зріс матеріальний і культурно-освітній рівень наших людей. Україна возз'єднала переважну більшість своїх земель, розвинула високі наукові технології, була серед фундаторів Організації Об'єднаних Націй».

Вступ УРСР на правах повноправного члена до останньої сприяв пошвавленню міжнародних зв'язків республіки на всіх рівнях. Як член бюро ЦК ЛКСМУ й перший секретар київських обласної та міської комсомольських організацій Петро Тимофійович багато зусиль докладав до того, щоб українська молодь заявила про себе на міжнародній арені, налагодила зв'язки із зарубіжними однолітками. В 1945 р. Київ гостинно зустрів першу у повоєнні роки делегацію югославських юнаків та дівчат на чолі з першим секретарем ЦК соціалістичної спілки молоді С. Комаром. До речі, з 12 членів делегації 6 мали високе звання Героя Югославії. На знак дружби юнаків і дівчат двох столиць делегації було вручено Червоний прапор київського комсомолу для молоді Белграда.

В 1945 р. відбулася установча конференція Всесвітньої федерації демократичної молоді у Лондоні, на якій П. Т. Тронько був обраний членом виконкому ВФДМ.

1946 р. — перехід на посаду другого секретаря ЦК ЛКСМУ, де нові масштаби роботи, нові завдання диктували необхідність нетрадиційних підходів, нестандартних рішень. Поряд з навчан-

ням у Вищій партійній школі ВКП(б) Петро Тимофійович закінчив екстерном у 1948 р. історичний факультет Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка. Того ж року він був заохований до аспірантури Академії суспільних наук.

Захоплення наукою, постійний потяг до знань згодом допомогли П. Т. Троньку стати вченим зі світовим ім'ям. Перший науковий бар'єр ним було взято у 1951 р., коли відбувся блискучий захист дисертації на тему «Комсомольське підпілля Радянської України в боротьбі проти гітлерівських загарбників у роки Великої Вітчизняної війни». Незабаром після цього молодий учений очолив відділ науки і вузів Київського обкому партії. За короткий час перебування на цій посаді він встиг багато зробити для налагодження діяльності столичних наукових та академічних установ, побуту вчених, викладачів, студентів. Їх проблеми були добре відомі Петру Тимофійовичу. А вже протягом 1952–1953 рр. він читав курс лекцій з історії Другої світової війни в Київському державному університеті. Наступні 8 років П. Т. Тронько працював секретарем Київського обкому КПУ, а протягом 1960–1961 рр. — завідувачем відділу пропаганди й агітації ЦК Компартії України. Водночас він проводив значну громадську та наукову роботу, обирався депутатом київських міськради й облради IV–VIII скликань (1953–1963 рр.), делегатом XVII–XXIII з'їздів Компартії України, XXII, XXIII і XXV з'їздів КПРС.

Якось Петро Тимофійович зазначив:

«Малопродуктивно мазати дьогтем усе, що було у радянські часи, адже мільйони людей жили в певному, беззаперечно, вкрай політизованому та заідеологізованому суспільстві й діяли відповідно до своїх переконань. У тому, що зроблене ними і перейшло нам у спадок, далеко не все заслуговує осуду».

В березні 1961 р. П. Т. Тронька було призначено заступником Голови Ради Міністрів УРСР. Всі 17 років перебування на цій високій посаді він присвятив турботам про розвиток середньої, професійно-технічної, вищої освіти, культури, охорони здоров'я, фізичної культури й спорту. Саме на той час припадають справжній сплеск в Україні народної самодіяльної творчості, поява нових форм організації дозвілля, фізичного виховання та оздоровлення трудящих. Глибокою пошаною до світочів української культури,

вірою у невичерпні можливості вітчизняних талантів було позначено заходи по відзначенню ювілейних дат, пов'язаних з іменами Т. Шевченка, І. Франка, Л. Українки, Г. Сковороди і багатьох інших.

Для того, щоб здобутки української культури, промисловості, сільського господарства, спорту стали відомі всьому світу, Петро Тимофійович також доклав власних зусиль. Очолюючи делегації від України на різних міжнародних форумах, він багато зробив для піднесення авторитету республіки в очах зарубіжної громадськості. Так, у 1965 р. П. Т. Тронько очолював урядову делегацію УРСР на XX сесії Генеральної Асамблеї в Нью-Йорку, був керівником делегації на днях культури України у Чехословаччині, а також на Міжнародній виставці «Експо-67» у Монреалі. В службових і наукових справах він неодноразово виїздив до Данії, Канади, Болгарії, Чехословаччини, Швейцарії, Угорщини, Німецької Демократичної Республіки й інших країн.

Попри таку велику завантаженість, Петро Тимофійович не полишав наукових досліджень. 1968 р. він захистив докторську дисертацію «Український народ у боротьбі проти гітлерівських загарбників у роки Великої Вітчизняної війни». Протягом 50–70-х рр. учений написав цілу низку монографій, зокрема «Безсмертя юних», «В боях за Вітчизну (1941–1945 рр.)», «Подвиг твоїх батьків», «Народу сила незборима», «Культура — всенародне надбання», «Защищая советскую Родину», десятки брошур та статей. Він був автором, керівником, членом редколегій кількох фундаментальних праць, у тому числі таких, як «Історія Української РСР» у 8-ми томах, 10 книгах, «Історія Києва», «Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу 1941–1945 рр.» у 3-х томах, збірник документів «Київщина в роки Великої Вітчизняної війни», 3-томний збірник документів «Українська РСР у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр.»

Але найбільшою гордістю П. Т. Тронька й водночас цінним скарбом української науки стала унікальна за своїм масштабом та значимістю праця — «Історія міст і сіл Української РСР» у 26-ти томах, «батьком» якої його з повним правом вважають. Згадуючи, як народжувалася ця праця, аналогів якій і донині не існує в світі, Петро Тимофійович зауважує, що далеко не всі спочатку вірили у можливість реалізації такого масштабного й незвичайного проекту. Однак цілеспрямованість, здатність долати перешкоди, а

головне, усвідомлення високого громадянського та наукового обов'язку дали можливість П. Т. Троньку довести задум до логічного завершення. Петро Толочко, директор Інституту археології НАН України, ділиться спогадами:

«Ця робота викликала величезний інтерес. Сиділи поважні академіки, знані не тільки в країні, а і у всьому світі, й аплодували Петру Тимофійовичу за те, що він створив так званий паспорт України».

Очолити цю справді титанічну справу мала лише людина непересічних якостей. До складу Головної редакційної колегії під головуванням П. Т. Тронька ввійшли провідні вчені республіки — історики, економісти, мистецтвознавці, етнографи, правознавці. Понад 100 тис. авторів, наукових рецензентів, консультантів, бібліографів, редакторів, ілюстраторів, архівістів, пошуковців та просто ентузіастів-краєзнавців доклали своїх зусиль, щоб зібрати й систематизувати матеріали для кожного з томів. До роботи залучилися ряд міністерств і відомств, видавництво «УРЕ», Архівне управління республіки, Інститут історії партії при ЦК КПУ та Інститут історії АН України, інші інститути секції суспільних наук Академії наук УРСР. Копітка багаторічна робота увінчалася виданням, що стало найбільш повним літописом населених пунктів республіки з найдавніших часів. Уперше всі міста й села України отримали наукову біографію. Підготовка цієї визначної праці — «Історії міст і сіл Української РСР» — дала значний поштовх розвитку краєзнавчого руху в республіці. Праця отримала схвальні відгуки не лише вітчизняних наукових установ, засобів масової інформації, громадськості, а й за кордоном, була відзначена Державною премією СРСР. Понад 100 учасників видання відзначені урядовими нагородами України.

На III з'їзді Всеукраїнської спілки краєзнавців Петро Тимофійович щодо цієї праці зазначив, що

«... найпріоритетнішим, найголовнішим завданням нашої творчої організації, безумовно, є виконання президентського розпорядження про підготовку на основі вимог сучасної української історичної науки багатотомного енциклопедичного видання "Історія міст і сіл України". Адже від часу виходу в світ попередньої фундаментальної історії міст і сіл України в 26 томах, яка досі не має аналогів у світі, вже

минуло більше чверті століття. За цей період у нашій країні відбулися величезні зміни. Наш почесний обов'язок із залученням нових архівних документів докласти всіх зусиль до видання нової багатотомної «Історії міст і сіл»».

В квітні 1978 р. П. Т. Тронька обрано академіком АН УРСР, тоді ж — її віце-президентом. Потяг до наукової роботи переміг, і тому він перейшов працювати до Академії наук України.

Підготовка багатотомника «Історія міст і сіл Української РСР», вивчення й популяризація історико-культурної спадщини, поява по всіх куточках республіки етнографічних та історичних музеїв стали ознакою розвитку краєзнавства. Очевидною стала нагальна необхідність створення єдиного центру у системі АН УРСР, який міг би на науковій основі організувати історико-краєзнавчі дослідження, а також здійснювати координаційні функції. Враховуючи назрілу потребу в організації науково-методичного забезпечення цієї важливої галузі знань, Президія АН УРСР у березні 1979 р. прийняла постанову про створення в Інституті історії відділу історико-краєзнавчих досліджень. Очолюваний П. Т. Троньком підрозділ перевидав російською мовою 14 томів «Історії міст і сіл Української РСР».

Велике методологічне значення для подальшої активізації краєзнавчих досліджень мали підготовлені у відділі праці: «Історичне краєзнавство в Українській РСР», «Основні підсумки і подальші завдання історико-краєзнавчих досліджень», «Деякі питання розвитку історичного краєзнавства в Українській РСР» й ін. Співробітники відділу створили кілька колективних праць з історії промислових та сільськогосподарських підприємств республіки, зокрема «Історію заводу “Арсенал” ім. В. І. Леніна», «Історію колгоспу «Здобуток Жовтня».

Постановою Президії АН УРСР від 4 листопада 1982 р. на відділ покладено наукове забезпечення Зводу пам'яток історії й культури народів СРСР по Українській РСР, складання словників, участь у підготовці й апробації відповідних матеріалів, підготовлених обласними редколегіями. За редакцією Петра Тимофійовича вийшов каталог-довідник «Пам'ятники історії і культури УРСР» обсягом понад 100 друкованих аркушів, а також довідник про пам'ятки Великої Вітчизняної війни «Навічно в пам'яті народній» (60 друк. арк.). Ці праці поклали початок розробці теми

«Науково-методичні основи дослідження пам'ятників історії і культури», що закладали підґрунтя для підготовки «Зводу пам'яток історії та культури України». У червні 1999 р. побачила світ перша книга першого тому цього унікального видання, а в 2004 р. — друга.

Як депутат Верховної Ради УРСР дев'яти скликань, П. Т. Тронько займався питаннями правового забезпечення охорони історико-культурного й мовного середовища у республіці. Він брав безпосередню участь у підготовці законів «Про охорону та використання пам'ятників історії й культури УРСР» (1978 р.) і «Про мови в Українській РСР» (1989 р.), інших аналогічних законодавчих актів.

Справжнім полігоном наукових дискусій, оприлюднення нових ідей стали загальноукраїнські конференції з історичного краєзнавства, яких з 1980 р. до 1999 р. відбулося одинадцять.

Багато зроблено Петром Тимофійовичем для популяризації історичних знань про рідний край на посаді редактора журналів «Пам'ятки України» (1975–1985 рр.) та «Краєзнавство» (з 1992 р. і донині).

З 1992 р. він очолив також Головну редколегію багатотомної серії книг «Реабілітовані історією». Повернення доброго імені безвинних жертв тоталітаризму, відновлення історичної правди П. Т. Тронько вважає одним з головних своїх обов'язків.

Як один з найбільш авторитетних учених України Петро Тимофійович багато робить для зміцнення міжнародних наукових зв'язків. За часів Радянського Союзу він був членом бюро Національного комітету істориків СРСР, як голова радянської частини Комісії істориків СРСР–ЧССР виступав з проблемними доповідями на багатьох міжнародних наукових форумах, зокрема брав участь у постановці й обговоренні проблем слов'янознавства. Очолюваний ним оргкомітет по підготовці та проведенню IX Міжнародного з'їзду славістів (Київ, 1983 р.) залучив до участі в ньому майже 2 тис. учених з 26 держав Європи, Північної Америки, Азії, Австралії. Виконуючи обов'язки президента Міжнародного комітету славістів, Петро Тимофійович координував діяльність наукових інституцій багатьох країн і окремих учених.

Сьогодні, коли у Києві постають з руїн та небуття численні пам'ятки історії й архітектури, лише фахівці пам'ятають, що біля витоків руху за збереження історичної спадщини столиці стояв

саме П. Т. Тронько. Ще на посаді заступника Голови Ради Міністрів УРСР він ініціював пропозицію, за якою було прийнято урядове рішення «Про стан і заходи по покращанню охорони пам'яток історії та культури в Києві». Обраний головою правління Українського товариства охорони пам'ятників історії й культури (УТОПІК) на громадських засадах, Петро Тимофійович протягом 22 років спрямовував в єдине русло зусилля тисяч ентузіастів, учених, студентів — усіх, кого цікавила доля національних історичних надбань. Олександр Федорук, голова Державної служби контролю за переміщенням цінностей через державний кордон, академік Національної академії мистецтв, на III з'їзді Всеукраїнської спілки краєзнавців зокрема зазначав:

«Голова Всеукраїнської спілки краєзнавців Петро Тимофійович Тронько став для мене дорогим ще тоді, коли захищав Хортицю в 70-х роках, коли ми разом з Олесем Гончарем задумували, як повернути цінності Михайлівського Золотоверхого собору та як багато праці було докладено, щоб повернути ці фрески з Москви. Він для мене дорогий і сьогодні, тому що ми й нині стоїмо на захисті Хортиці».

Нині академік робить усе, аби урядова постанова, яку він ініціював у 1965 р., набула реальних обрисів і на острові Велика Хортиця, зрештою, було зведено меморіальний комплекс Запорозького козацтва, щоб донести цю славу й звитязну сторінку минулого до нащадків, щоб зберегти тонку ниточку безперервності українського родоводу, історичний еталон та приклад для наслідування наступним поколінням.

У 70-ті роки розгорнулася кампанія по збиранню коштів на реставрацію Золотих воріт — унікальної пам'ятки XI ст. Українське товариство охорони пам'яток історії та культури виділило 1 млн. 600 тис. крб. на відтворення перлини давньоруського зодчества, яка сьогодні є однією з мистецьких перлин міста й місцем паломництва туристів.

А скільки значних зусиль, часу, коштів, нарешті, потребувало втілення в життя ідеї створення Державного музею народної архітектури та побуту України! І донині один з найбільших музейних комплексів Європи вабить своєю неповторною красою й унікальністю тисячі киян і гостей столиці. Кожен, хто приїздить сюди,

поринає у предковічні легенди, втілені в національні побутові форми, будівлі, ремісничі вироби.

П. Т. Тронько брав також найактивнішу участь у підготовці відповідних документів та заходів по відзначенню 1500-річчя Києва.

XX ст. в історії українського народу позначене багатьма віхами. Однак найбільш трагічною залишається воєнна доба, яка принесла біду у кожную родину.

«Мільйони українців, — зазначав Петро Тимофійович, — здійснили безсмертний подвиг у роки Великої Вітчизняної війни, захищаючи свою землю і все людство від коричневої чуми — фашизму. Спільно з іншими народами вони вибороли величну Перемогу...».

Щоб відтворити й залишити в пам'яті нащадків дійсні масштаби війни, участі народу України в останній, понесених гірких втрат та збитків, було вирішено спорудити комплекс «Музей Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр.» Петро Тимофійович був одним з керівників цього будівництва, за що отримав Почесну грамоту Президії Верховної Ради УРСР. З фондів УТОПІК на спорудження музею було перераховано 10 млн. крб.

22 роки він очолював правління Українського товариства охорони пам'яток історії та культури.

Що ж до відтворення історичного обличчя столиці, то скільки списів було зламано навколо цього непростого питання! В кожного, хто хоч раз відвідав Києво-Печерську лавру, поряд зі світлими почуттями залишався якийсь сум від того, що її перлину — Успенський собор — зруйновано. У 1987 р. під головуванням П. Т. Тронька відбувся V з'їзд УТОПІК, на якому обговорювалося питання про подальшу долю пам'ятки. Роки напруженої праці, розмови з урядовцями й керівниками міста, урешті-решт, зрушили справу з місця. Разом з видатним письменником Олесем Гончарем і відомим архітектором Олесем Силиним Петро Тимофійович у 1994 р. підготував на ім'я Президента України доповідну записку, на підставі якої вийшов указ останнього «Про заходи щодо відтворення пам'яток історії та культури». На виконання цього документа в січні 1996 р. уряд затвердив перелік першочергових заходів по відбудові комплексу Михайлівського Золотоверхого монастиря й Успенського собору. П. Т. Тронько очолив Комісію по відтво-

ренню видатних пам'яток при Президентіві України і Всеукраїнський фонд відтворення історико-архітектурної спадщини ім. О. Гончаря. На проведення пошукових, проектних та будівельних робіт, пов'язаних з відродженням Михайлівського Золотоверхого монастиря й Успенського собору, фонд асигнував більш як 1 млн. гривень. Сьогодні золотосяйні куполи обох святинь, воскреснувши з попелу та руїн, знову височать над містом на крутих дніпровських схилах, як і багато років тому.

Петро Тимофійович як справжній патріот столиці не міг не включитися у справи, які торкалися збереження її багатой історичної спадщини. Невипадково мешканці міста тричі обирали його депутатом Київської міської ради. Коли піднялося питання про повернення першому вищому навчальному закладу України — Києво-Могилянській академії — її первісного призначення, академік П. Т. Тронько провів переговори з керівництвом Міністерства оборони СРСР та Головного політичного управління Радянської армії про необхідність відселення з цього комплексу Вищого військово-морського політичного училища. А скільки ще великих і малих, непомітних для стороннього ока справ зробив для столиці цей Вчений та Громадянин!

Подвижницька праця Петра Тимофійовича у роки мирного будівництва відзначена численними нагородами, в тому числі орденами Леніна, Жовтневої революції, чотирма орденами Трудового Червоного Прапора, Дружби народів, «За заслуги» 3-го ступеня, а також багатьма медалями, двома Почесними грамотами Президії Верховної Ради УРСР, Почесними грамотами Президій Верховної Ради Білоруської РСР та Естонської РСР. Він — лауреат Державної премії СРСР у галузі науки і техніки 1976 р., премії Ленінського комсомолу 1984 р., республіканської премії ім. Миколи Островського 1987 р., почесний громадянин Києва, Харкова, Богодухова, Лебедина, Переяслава-Хмельницького, Канева, Кам'янка-Подільського.

У незалежній Україні діяльність завідувача відділу регіональних проблем історії України Інституту історії України НАНУ, голови Національної спілки краєзнавців, доктора історичних наук, академіка НАН України Петра Тимофійовича Тронька була також гідно оцінена. Указом Президента України від 7 липня 2000 р. йому присвоєно звання Героя України з врученням ордена Дер-

жави а згодом нагороджено орденами Св. Рівноапостольного Великого князя Володимира 1-го і 2-го ступенів та князя Ярослава Мудрого 5-го ступеня.

Академік П. Т. Тронько обіймав також посади позаштатного радника Президента України з питань історико-культурної спадщини, голови Комісії по відтворенню видатних пам'яток історії та культури при останньому. І сьогодні, незважаючи на свій поважний вік, ця невтомна людина продовжує активно працювати на благо суспільства і науки. Протягом 2000–2009 рр. він обіймав посади голів Ради міжнародної громадської організації «Харківське земляцтво», наглядової ради Національного музею історії України, Міжвідомчої координаційної ради з питань краєзнавства, був членом наглядової ради Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника, координаційної міжвідомчої ради Всеукраїнського комітету збереження та відродження острова Хортиця, Міжвідомчої координаційної ради з питань охорони культурної спадщини. Без його участі не обходиться також і освітянська сфера. Петро Тимофійович є головою Наглядової ради Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна, почесним професором Дніпропетровської національної гірничої академії, Міжнародної Академії управління персоналом (МАУП), Чернігівського, Кам'янець-Подільського й Кіровоградського педуніверситетів, почесним доктором Київського, Харківського, Дніпропетровського, Хмельницького і Донецького національних університетів, а також Хмельницького університету управління та права й Національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова.

П. Т. Тронько продовжує бути ідейним натхненником і головою Всеукраїнської спілки краєзнавців (з 2008 р. має статус національної), яка у 2010 р. відсвяткувала свій 85-річний ювілей. Не в останню чергу, завдяки невтомній праці Петра Тимофійовича, НСКУ стала однією з найвпливовіших професійних творчих спілок в Україні. За останні 20 років її члени видали понад 700 наукових, науково-популярних і документальних книг з краєзнавчої тематики, брали участь у створенні та розвитку всіх краєзнавчих та етнографічних музеїв України і національних заповідників, розробили безліч туристичних маршрутів в усіх куточках України. А у квітні 2010 р. академіку НАН України Троньку Петру Тимо-

фійовичу було вручено премію НАН України за кращі історичні дослідження, присвячені висвітленню подій Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр. за цикл праць «Внесок України у Перемогу у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр.».

Дійсно, П. Т. Тронько, вважаючи, що

«... історія нашої країни починається для людини з історії рідного міста, села, звідки вона пішла у життя»,

став гетьманом українського краєзнавства, легендою національної науки. Його життєвий шлях — приклад наслідування для прийдешніх поколінь, а діяльність — своєрідний дороговказ на ті віхи, які й через десятки, сотні років будуть потребувати спільної та копіткої праці науковців, політиків, юристів, освітян, дбайливого ставлення до останніх нації, їх постійного дальшого розвитку.

Борис Олійник, голова Українського фонду культури, у виступі на тому ж III з'їзді Всеукраїнської спілки краєзнавців дав коротку, але дуже точну оцінку діяльності Петра Тимофійовича, з якою погодяться всі, хто хоч трохи знайомий із життям цієї великої людини:

«Я доземно вклоняюся Петру Тимофійовичу Троньку і всім делегатам з'їзду за сподвижницьку працю... Спасибі вам за те, що ви не даєте забути нам про свій родовід. Спасибі і Петру Тимофійовичу, адже протягом всього свого життя те, що він сподіяв, це не на день нинішній, а на віки».

В статье рассказывается о жизненном пути и основных этапах научной деятельности академика НАН Украины П. Т. Тронька.

Ключевые слова: краєведєння, Петр Тронько, комсомол, реабілітовані історії.

The article is dedicated to course of life and main phase of scientific activity of academician of National Academy of Science of Ukraine P. Tronko.

Key words: local history, Petr Tronko, Komsomol, rehabilitate by history.